

KIRJAND KUI TEKST: INFOSTRUKTUUR

Kersti Lepajõe

Tartu Ülikool

Teksti- ja diskursuseuurijad lähenevad tekstile sageli erinevatest vaatepunktidest. Põhimõtteliselt räägitakse tekstist kui suulisest või kirjalikust keekekasutusest (Titscher, Meyer 2000: 21), kusjuures tekst on keekekasutuse põhiüksus (Hiidenmaa 2000: 161). Teksti nii määratledes võib tekstiks pidada väga erineva pikkuse ja informatiivsusega sõnumeid.

Küllalt universaalse tekstidefinitiooni on välja pakkunud diskursuseuurijad R. Beaugrande ja W. Dressler oma 1981 ilmunud uurimuses *Einführung in die Textlinguistik*. Nad defineerivad teksti kui kommunikatsiooniakti, mis peaks vastama teatavatele kriteeriumidele. Olenemata teksti tüübist peavad nad tekstile omasteks tunnusteks kohesiooni, koherentsi, teksti eesmärgipärasust, informatiivsust, vastavust suhtlussituatsioonile, kuulajale või lugejale vastuvõetavust ja intertekstuaalsust. Kaht esimest omadust, kohesiooni ja koherentsi, peavad nad tekstisisesteks omadusteks, ülejäänud omadusi aga tekstivälisteks (viidatud Titscher, Meyer 2000: 22–30 järgi).

Tekstilingvistika tegeleb põhiliselt tekstisiseste suhete uurimisega. Tekstisiseseid suhteid ja seoseid uuritakse lähtuvalt tekstuaalsuse kriteeriumidest. Huviorbiiti kuulub see, kuidas ja milliste vahenditega moodustatakse lausetest suuremaid tähendusüksusi. Selline tekstuaalne uurimissuund tegeleb tekstide ülesehitusega ja nende grammatiliste vahendite kirjeldamisega, millega tekstide terviklikkus saavutatakse (Luukka 2000: 143–144). Niisiis püüab tekstuaalne lähenemisviis selgitada, kuidas lausetest ja lõikudest moodustatakse sidus tervik. Seejuures pööratakse tähelepanu lausetevahelistele seostele, tekstilõikudele, teksti ülesehitusele (Luukka 2000: 155). Tekstilingvistikas on loodud mitmesuguseid mudeleid teksti terviklikkuse kirjeldamiseks. Teksti terviklikkust koherentsi - on erinevad uurijad tõlgendanud erinevate tegurite oma-

dustena. Fairglough ei pea koherentsust teksti otseseks omaduseks, vaid tema arvates loob koherentsuse lugeja, kes teksti tõlgendab (Fairglough 1992: 134). Van Dijki nägemuse kohaselt on koherentsus küsimus ideoloogiast ja tema arvates eeldab teksti lugemine süsteemseid teadmisi maailmast, tekstidest ja keelekasutusest. Selles interpretatsiooniprotsessis on olulised lugeja teadmised sellest, mida tekstiga ootuspäraselt saavutada tahetakse, milline on teksti eesmärk ja milliseid tähendusi see loob. Van Dijki arvates loob tekst koherentseid tõlgendusi maailmast; maailm ise pole koherentne, aga koherentsed tõlgendused sünnivad tekstide kaudu, mis seda maailma kujutavad (van Dijk 1977: 132–134).

M. A. Halliday ja R. Hasan rõhutavad teksti vormi: tekst realiseerub omavahel seotud lausete vormis, mille loob lausetevaheline kohesioonimehhanism ja lausesisene struktuur, nagu seda on teema ja reema seosed, ning lause infostruktuur (Halliday, Hasan 1976: 298–300, 324–327). Niisiis kõigepealt seob laused tekstiks kohesioon. Kohesioon kui tekstisisene omadus esineb kõikjal, kus diskursuse ühe elemendi tõlgendamine sõltub sama diskursuse teise elemendi tõlgendamisest (Hennoste 1986: 27). Kohesioon realiseerub tekstis keele leksikaal-grammatilise süsteemi kaudu. Tekstis peab olema iga lause seotud kohesioonisideme kaudu mingi teise sama teksti lausega. N. E. Enkvisti arvates on tekstilisuse tunnuseks viitesuhete olemasolu tekstis ja ta peab viitesuhteid kohesiooni ilminguteks (Enkvist 1975: 23–30). Viitesuhete all peab Enkvist silmas eri lausete sidumist samadele või omavahel seotud tekstitegelikkuse objektidele (referentidele) osutamise kaudu. Viitesuhted sünnivad vastavate lauseliikmete omavaheliste tähendussuhete väljendusena. Viitesuhete keskne kategooria on referents, tähenduste ja vormide samasus. Referentsi puhul eristab Enkvist samaviitelisust ja ühisviitelisust. Samaviitelisus näitab, et tekstis on juttu samadest objektidest, ühisviitelisus aga osutab, et üks objekt sisaldub teises või on sellega võrreldav. Samaviitelisust väljendatakse kordusega (*Jaan on meeldiv noormees. Jaani meeldivus tuleneb tema tagasihoidlikust käitumisest*), asendusega (*Jaan õpib Treffneri gümnaasiumis. Ta on jõudnud juba II. klassi*), sünonüümidega (*Jalutasin suvises Pärnus. Suvepealinn väärib tõesti oma nime, sest suvitajate vastuvõtuks on tõeliselt pingutatud*), ellipsiga (*Mees rõõmustas, et viga oli nii väike, ja ta parandas autot edasi*). Ühisviitelisust on võimalik väljendada modifitseeritud korduste abil

(*Maia on tõesti armas, aga armsusega pole tihti midagi peale hakata*), võrdlustena (*Maia on väike, aga Miia on veel väiksem*), antonüümidenä (*Eile oli kalapüügiks sobiv ilm, tänaseks lubati aga äikest*) jne. Peale sama- ja ühisviitelisuse esinevad tekstis ka nn konnektsoonisused. Konnektsoon on lausete või propositsioonide kui tervikute semantiline seotus, mille aluseks on asjaolu, et edasiantav tegelikkus on omavahel mingites loogilistes suhetes (Hennoste 1986: 29). Näiteks võivad lausete vahel olla põhjuse ja tagajärje seosed, ajaseosed, mingid tingimussuhted. Selliseid konnektsoonisuheteid väljendavad tekstis sidussõnad ehk konnektorid, mis tihtilugu võivad kattuda lausesiseste sidenditega.

Lisaks eelöeldule saame tekstist kõnelda siis, kui see moodustab temaatilise terviku. Teemaatika alla kuuluvad mehhanismid, mida kirjeldades saab jälgida, kuidas tekstis infot edastatakse, milline on uue info vahetamine võrreldes tuntud infoga, laiemalt öeldes, milline on teksti infostruktuur (Metslang 1978: 411). Teksti infojärjestuse ehk infostruktuuri loogika põhineb inimese võimel mõista seoseid ja neid välja lugeda nii lauseist kui ka terviktekstist. Tekstitervik ei sünni ainuüksi lause tasandil, kuigi tekstiinfo liikumist võib ka lause tasandil vaadelda. Lausetasandi infostruktuur on kaheosaline: see, millest räägitakse, on **teema**, ja see, mida teema kohta väidetakse või öeldakse, on **reema** (Tael 1988: 134–142). Eesti keeles kasutatakse ka termineid väitealis ja väide (Rätsep 1978: 219). Mõned uurijad räägivad terminipaarist *topic ja comment*, mida on eesti keelde üritatud tõlkida topiku ja kommentina (Tael 1988: 135). Teema võib olla kuulajale või lugejale tuntud ühise kogemuse kaudu kõneleja või kirjutajaga ja ka seetõttu, et see info esineb suhtlussituatsioonis või eelnevas tekstis. Infostruktuuri süntaktiline analüüs tähendab info staatuse väljendusvõimaluste, eelkõige sõnajärje vahendite vaatlemist. Sõnajärje vaatlemine näitab, et tuntud info paigutub kõige sagedamini lause algusse ja tundmatu lause lõppu (Enkvist 1975: 58–61). Seega on prototüüpselt teema lause alguses ja reema lause lõpus.

Jaan jäi haigeks. Ta kutsus endale arsti

Esimese lause teema on *Jaan* ja reema *jäi haigeks*. Kuna teemast on teksti alguslausega, eeldame, et teema on tuttav pealkirjast, kontekstist või suhtlussituatsioonist. Uus lause algab asendusega ja lugeja saab iseenest mõistetavalt aru, et eelmisest lausest tuttav

haige Jaan oligi see, kes endale arsti kutsus.

Teema ja reema on teate infostruktuuri põhielemendid. Teema väljendab teate lähtepunkti, olles lause selleks osiseks, millest teate adressaat peab teatest arusaamist alustama. Seega on teema üldjuhul ühendav lüli juba olemasoleva teadmise ja teatavaks tehtava vahel. Reema on teate sihtpunkt, teate kõige olulisem osa (EKG 1993: 192–193). Erinevalt näiteks inglise keelest on eesti lause sõnajärg suhteliselt vaba ja seega pole ka põhjust väita, et eesti lauses on teema alati lause alguses ja reema lause lõpus, nagu see on tavaline inglise keeles. Lause alguse tähistamiseks on K. Tael pakunud välja termini kommunikatiivne lähtepunkt. Ka teema on info edastamise lähtepunkt, kuid nn kognitiivne lähtepunkt (Tael 1988: 142–143), sest teemat võiks tinglikult nimetada ka selleks, mille kohta lause tegelikult käib. Näiteks:

Ta võttis raha piisavalt kaasa.

Raha võttis ta piisavalt kaasa.

Esimeses lauses langeb lause teema kokku kommunikatiivse lähtepunktiga. Teises lauses on kommunikatiivne lähtepunkt *raha*, aga lause teemaks on ikkagi *ta*, kes raha kaasa võttis. Seega võib eesti keeles lause lähtepunktiks olla ka eriliselt rõhutatud reema.

Tekstitasandil sünnib lausetevahelistest teema ja reema seostest erinevaid tekstistrukture, mis on aluseks tekstitüüpide määramisele. Järgnevates lausetes on kujutatud teksti teema kulgu kolmel viisil:

1. Teema püsib sama kogu tekstikatkendis või lõigus
Peeter Kask (A) on õpetaja (B). Ta (A) elab oma majas (C). Tal (A) on naine ja kolm last (D). Eelmisel nädalal sai Peeter Kask (A) tõelise üllatuse osaliseks (E).

A on siin teksti teema ja B, C, D, E on reemad. Seoseid võiks kujutada järgnevalt: A – B, A – C, A – D, A – E jne.

2. Uue lause teema tuleneb eelmise lause reemast.
“Kalevipoeg” (A) on hea näide eepilisest lugulaulust (B). Eepilised lugulaulud (B) sisaldavad enamasti pikki jutustusi (C). Jutustused (C) võivad oma tüübilt olla üsna erinevad (D).

Uue lause teemaks saab eelmise lausega teksti lisanduv uus info. Tekst järgib mudelit reemalt teemale: A – B, B – C, C – D.

3. Tekstilõigu teemad võivad aga järjestuda ka vastavalt mõistemahtudele, nii et järgmise lause teemaks on osa eelmise lause teemast. Sellise puhul saame kõnelda mõistelistest tervikutest.

Võilill (A) on meile hästi tuntud taim (B). Selle kuldsed õied (A₁) annavad meie niitudele ja kraavipervedele imeilusa värvi (C). Võilille lehtedest (A₂) aga oskab hea perenaine valmistada oivalist salatit (D).

Sellist tekstitüüpi iseloomustab järgmine temaatiline edenevus: A – B, A₁ – C, A₂ – D.

Tegelikkuses ei pruugi tekstid selliseid infoedastusviise alati kindlalt järgida. Oluline on aga see, et tuntut üritatakse ka pikemate tekstide puhul paigutada lause algusse predikaadi ette. Selline temaatikal põhinev sõnajärg toetab inimese mälu ja mõtlemisprotsesse: lähtudes tuntuist on lihtsam siirduda uue info juurde. Selline tuntu esitamise enne uut kergendab teksti mõistmist. Lugeja hakkab lauset mõtestama juba seda lugedes, ta ei pea haarama lauset kui tervikut (Kauppinen, Laurinen 1987: 40–42). Lõppkokkuvõttes peab olema teksti informatsioon organiseeritud nii, et kavandatud info tõepoolest lugejani jõuaks ja see ka vastu võetaks (Metslang 1978: 411). Intuitiivselt on tervikteksti temaatiline edenemine arusaadav, kuid katsed seda uurida pole häid tulemusi andnud (Hakulinen 2001: 220–221). Lihtsa teksti puhul on see veel võimalik, kuid keerukamate tekstide puhul võib olla terve rida erinevaid võimalusi kirjeldada seda, millest tekst koosneb. Raskused tulenevad sellest, et teksti teema ei ilmne alati otseselt tekstist, vaid temaatilise terviku loob lugeja. Ometi peab kirjutaja oma teksti luues tegema temaatilised valikud, ja see, millised valikud ta intuiitivselt teeb, mõjutab ka lugeja arusaamist sellest, mis on antud tekstis kõige tähtsam (Hakulinen 2001: 221).

Tulgem nüüd õpilaste kirjutatud tekstide juurde. Oma tekste luues peavad õpilased arvestama, et tekstis oleks esindatud selline infoedastus, mis tagaks sõnumi vastuvõtu. Õpilastekstide infoedastusviisidega pole senini tegeldud ja sinne on selles valdkonnas esinene katse. Analüüsi materjaliks on kirjandid, sest need on seda tüüpi harjutus-, aga ka eksamitekstid, kus õpilased oma tekstiloomes oskust rakendada saavad. Vaatlen lähemalt 1999. aastal kirjutatud riigieksamikirjandeid teemal “Paremasse homsesse viivad meid ...” ja püüan selgitada, kui sidusad tekstitervikud sellel teemal kirjuta-

tud kirjandid on ja milline on nende infostruktuur. Kirjandi teema on avatud tüüpi lõpetamata lause, kuhu iga kirjutaja sai valida enese jaoks sobiva subjekti – selle, mis meid paremasse homsesse viib. Analüüsitud kirjandites oli subjektipositsioon täidetud näiteks järgmiselt (lugemise hõlbustamiseks ei esita kõigi 25 analüüsitud töö pealkirju):

- Paremasse homsesse viivad meid usk, lootus ja armastus
- Paremasse homsesse viivad meid targad ja usaldatavad juhid
- Paremasse homsesse viivad meid paremad inimesed
- Paremasse homsesse viivad meid eneseusk ja eneseteostus
- Paremasse homsesse viivad meid inimesed
- Paremasse homsesse viivad meid usk ja armastus
- Paremasse homsesse viivad meid head hinded lõpueksamitel

Pealkirja kommunikatiivne lähtepunkt on parem homne. Kuna pealkirjalt üldiselt eeldatakse, et ta annab ette kirjandi teema, siis on võimalik pidada seda ka lõpetamata lause kognitiivseks lähtepunktiks. Õpilase valida jääb sel juhul sobiv reema. Näiteks toodud pealkirjade reemadeks on usk, lootus ja armastus, targad ja usaldatavad juhid, paremad inimesed, eneseusk ja eneseteostus jne. Kui me aga lähtume eesti keele vaba sõnajärje võimalustest, siis võiksime teemaks pidada ka lause subjekti. Võime isegi tähendust muutmata lause ümber konstrueerida nii, et subjekt satub lause algusse:

- Usk lootus ja armastus viivad meid paremasse homsesse
- Targad ja usaldatavad juhid viivad meid paremasse homsesse
- Paremad inimesed viivad meid paremasse homsesse
- Eneseusk ja enesearmastus viivad meid paremasse homsesse
- Inimesed viivad meid paremasse homsesse
- Usk ja armastus viivad meid paremasse homsesse
- Head hinded lõputunnistusel viivad meid paremasse homsesse

Sellisel juhul on reemaks parem homne.

Niisiis on selle kirjanditeema puhul kaks tõlgendamisvõimalust, kas valida teemaks parem homne või vahend, siin subjekt, mis meid paremasse homsesse viib. Kirjutajal peaks olema selge, kumma tee ta valib, sest reema on väide, mida ta peab oma argumenteerivas kirjandis põhjendama hakkama.

Kirjanditeksti sissejuhatav osa peaks juhatama kirjutajat info edastamise viisi juurde, peaks olema lähe selleks, kuidas informatsiooni edastama hakatakse, milliseid valikuid tehakse. Analüüsitava kirjandi pealkiri on “Paremasse homsesse viivad meid paremad inimesed”. Kirjandi algus viitab, et teemaks on parem homne, reemaks paremad inimesed. Esitan siin sissejuhatava lõigu:

1. *Inimesi on mitmesuguseid – heatahtlikke ja pahatahtlikke.*
2. *Halb ühiskond meid parema homse poole viia ei saa, saab ainult hea ühiskond?*
3. *Missugune on parem ühiskond?*
4. *Mina arvan, et see, kus ei toimu ühtegi mõrva ega muid seadust eiravaid tegusid ja kus kõik on õnnelikud ja elavad kaua.*

Esimese sissejuhatava lause teema tuleneb pealkirja reemast – seega on seos teksti pealkirja ja esimese lause vahel olemas. Kohe-siooninähtusena on esindatud kordus (kordub sõna *inimesed*), aga sisuliselt on esimese lause teemat pealkirja reemaga võrreldes laiendatud, nii et *paremate inimeste* asemel on alguse lähtepunktiks (teemaks) võetud üldmõiste *inimesed*. Lauset võib veidi pingutades tõlgendada nii, et avalause reema toob meid pealkirja reema juurde tagasi (s.t et *heatahtlikud inimesed* ongi *paremad inimesed*), laiendades seda aga ka oma vastandmõistega *pahatahtlikud inimesed*. Esimese lause reemale *heatahtlikke ja pahatahtlikke* ei leia aga referentsisuhteid järgmistest sissejuhatava lõigu lausetest, samuti ei kajastu see järgnevate lausete teema–reema-suhetes, sest inimeste ja ühiskonna vahelist referentsiseost pole tekstis esitatud. Järelikult esimese ja teise lause vahel puuduvad terviklikule tekstile omased seosed. Teise lause teema *halb ühiskond* ei tulene eelnevast lausest ega ka kirjandi pealkirjast. Järelikult on kirjutaja teinud vale valiku. Loogikat ja teksti terviklikkust silmas pidades pidanuks 2. lause informatsiooni andma heatahtlike ja pahatahtlike inimeste kohta. Kirjutaja teeb aga mõttehüppe ja toob sisse aga hoopis uued teemad *halb ühiskond* ja *hea ühiskond* ning läheb järgmises lauses liikvele just neist, esitades küsimuse *Missugune on parem ühiskond?* Asendus *see* on järgmise lause teema ja uue infona tuleb lausesse *mõrvade ja seadust eiravate tegude mittetoimumine ja õnnelik olemine ja kaua elamine*.

Kirjandi sissejuhatavat lõiku analüüsisides võime järeldada, et teksti temaatilise sujuvusega pole asjad korras. Kui kirjandi pealkiri

eeldab, et kirjutama peaks parematest inimestest, siis halva ja hea ühiskonna sissetoomine on teksti infoedastuse loogika vastu eksimine, sest heatahtlike ja pahatahtlike inimeste ning hea ja halva ühiskonna seos on eksplitsiitselt esitamata ja argumenteerimata. Nagu aru saades oma veast, tuleb autor järgmise tekstilõigu avalausega *Kui arvestada Piibli järgi, siis häid inimesi leidub maa peal vähem kui halbu* heade ja halbade inimeste teema juurde tagasi. Selliseid valikuid tulnuks aga teha juba sissejuhatavas lõigus.

Paremate inimeste teema ei saa mingit selget lahendust ka kirjandi kokkuvõttes lõigus.

1. Lõpetuseks tahaks öelda, et mina ei arva pättidest midagi head, kuigi mul on olnud sõpru, kes ei ole seadusest lugu pidanud. 2. Perfektset tulevikku, kus ei ole ühtegi seaduserikkumist ega teisi halbu tegusid, ei tule kunagi, sest kusagil ikka tekib tüli ja keegi saab vigastada või mõni vaene varastab turult toitu. 3. Aga loota ju võib.

Selgub, et on lähtunud hoopis hea ja halva ühiskonna temast, kui pidada halva ühiskonnaga semantiliselt seotuks seaduserikkumisi, tülisid, vigastusi ja vargusi ja klassifitseerida need halva ühiskonna alamõisteteks. Kui aktsepteerida avalõigu implitsiitselt seost *inimesed – ühiskond*, siis on autor poole teksti peal vahetanud omavahel teema ja reema, s.t võtnud kognitiivseks lähtepunktiks inimesed, aga mitte pealkirja valitud paremad inimesed, vaid selle miinusemärgiga vastandmõiste pahatahtlikud inimesed. Selle tagajärjel on aga täiesti kadunud seos pealkirjas etteantud kommunikatiivse lähtepunktiga – parema homsega. Tegelikult võib järeldada, et kirjandi autor pole aru saanud, millest ta õigupoolest kirjutab: loodud tekst pole temaatiliselt terviklik ega loogilise infoedastusega.

Järgmine näide on kirjandist, mille autor on pealkirja reemaks valinud *head hinded lõpuksamitel* (“Paremasse homsesse viivad meid head hinded lõpuksamitel”). Teksti avalõik on järgmine:

1. Lõpuksamid on suureks katsumuseks tuhandetele lõpetajatele Eestis ja ka neile, kes ei soorita riiklikke eksameid. 2. Head tulemused viivad meid paremasse homsesse ja helgemasse tulevikku. 3. Kuid leidub ka selliseid, kellel ei tule häid hindeid ega tulevikku. 4. Selle tulemusena tekib küsimus: kes on süüdi.

Kirjandi sissejuhatav lõik lähtub pealkirja reemast, autor on jätnud nimetamata küll *head hinded* ja valinud 1. lause teemaks ainult *lõpueksamid*, kuid selline valik on põhimõtteliselt võimalik, sest sisult on tegemist modifitseeritud kordusega. Niisiis on 1. lause teemaks *lõpueksamid* ja reemaks *suur katsumus*. 2. lause teemaks on aga *head tulemused*. 1. ja 2. lause teemad on omavahel seotud, sest siin ilmneb leksikaalne kohesioon, mille seosed rajanevad sarnaste mõistete hierarhiasuhetel. Ka 2. ja 3. lause vahel on olemas referentsisuhted, sest vastandtähenduste (*head tulemused – ei tule häid hindeid*) sissetoomine on temaatilises arendamises paslik. Kohesioonist langeb välja 1. lause teine pool, kuigi see võiks tinglikult seotud olla 3. lausega korduse kaudu (*kes ei soorita riiklikke eksameid – kellel ei tule häid hindeid ega tulevikku*). Lõigu viimane 4. lause pole koherentses seoses eelnevaga. Autor toob sisse uue teema (*selle tulemusena*), aga pronoomen *see* on liiga laia tähendusväljaga, et siin teema osiseks sobida, samuti on sobimatu *tulemus*, sest eelneva teksti teemadest – reemadest ega kohesiooniseostest tulenevalt pole uue mõiste sissetoomine lause teemana loogiline. Pole võimalik mõista, mis tekitab küsimuse: kes on süüdi. 4. lause reema on halvasti vormistatud, langedes temaatilisest tervikust välja. Seega võib kirjandi sissejuhatava tekstilõigu suhtes teha järelduse, et lausete vahel on teatavad seosed olemas, kuid need pole vormistatud nii, et lugeja neid kiiresti haarata võiks. Omavahel seotuks võib pidada tekstilõigu kolme esimest lauset, 4. lause aga tekstilõiku kokkuvõtva lausena peaks olema ilmtingimata seotud eelnevatega. Praegu aga kandub viimane lause tekstilõigu temaatikast kõrvale. Lõiku võib tõlgendada ka nii, et autor on oma konarlikul viisil pealkirjast ja selle teemast distantseerunud ja sõnastanud endale küsimuse vormis uue teema: kes on süüdi, et häid hindeid ega paremat homset ei tule. Tema strateegia on siis samasugune kui eelmises analüüsitud kirjandis – eitada pealkirja väidet ja valida endale otse vastupidine positsioon. Küsimus jääb aga vastuseta. Esimest lõiku kokkuvõtvat lauset (*Selle tulemusena tekib küsimus: kes on süüdi*) autor edasi ei arenda. Sissejuhatavale lõigule järgnevas lõigus on hoopis uus teema:

1. Kuid mida arvatakse neist, kes pole sooritanud eksameid ega läinud kõrgkooli või siis pole saanud keskharidustki? 2. Palju-

del neist on ilus kodu, hea töökoht korraliku palgaga ja elavad sama õnnelikult kui teisedki. 3. Läbilöömise võimalus elus on antud igaihele, olenemata haridusest. 4. Olgu see siis kergem või raskem.

Uue lõigu algus pole seotud esimese lõigu viimase lausega, vaid seose võib luua hoopiski teise lõigu 1. ja esimese lõigu 3. lause vahel. Teise lõigu 1. ja 2. lause on seotud, sest kordusena esineb sõna *neist*. 2. lause reemaks ehk uueks informatsiooniks saab *ilus kodu, hea töökoht, korralik palk*. Küll aga ei haaku tekstilõik temaatiliselt järgneva lausega, sest võimalik loogiline järelduseeos (*seega, niisiis, järelikult* vms.) 2. ja 3. lause vahel on eksplitsiitselt esitamata ja nii teema kui ka reema positsioonis olev informatsioon on uus (*läbilöömise võimalus on antud elus igaihele*). 4. lause *see* asendab eelneva lause *läbilöömise võimalust* ja laused on temaatiliselt seotud. Viimase lause reema *kerge või raskem* peaks seotud olema uue lõigu temaatikaga. Uus lõik on aga jälle hoopis eri asjast.

1. Väga palju on kodutuid ja töötuid. 2. Mõnel neist võib olla ka kõrgharidus, kuid mis on sellest kasu, kui seda ei ole ära kasutatud või siis ei ole selleks võimalustki antud.

Igatahes ei räägita kolmandas lõigus kergematest või raskematest läbilöögi võimalustest, vaid valitakse tekstilõigu temaatikaks hoopiski *kodutud ja töötud*. Kui keskenduda nüüd uuesti kirjandi pealkirjale “Paremasse homsesse viivad meid head hinded lõpuksamitel”, siis teksti loogikast ja temaatikast lähtuvalt pole töötute ja kodutute teema sissetoomine kuidagi põhjendatud. Iga käsitletud lõik toob teksti uue teema, aga ühtki teemat ega reemat pole edasi arendatud.

Veelgi kaugeneb temaatikast kirjandi viimane kokkuvõttev lõik. Siin peaks lugejale lõplikult saama selgeks, kuidas head hinded lõputunnistusel meid paremasse homsesse viivad. Headest hinnetest ja paremast homsest pole aga kokkuvõtvas lõigus sõnakestki.

1. Hariduse probleemid tuleks jätta noorte enda otsustada, kas ta tahab oma hariduse eest maksta või mitte. 2. Riigikoolid peaksid olema ikka riigieelarvelised ja erakoolid olgu maksujõulistele, kes loodavad sealt saada pare-

mat haridust. 3. Kui inimene ei kasuta õigel ajal ära oma võimalusi, on selles süüdi tema ise.

Kirjutaja on valinud teemaks hoopiski tasulise ja tasuta hariduse, mis eelneva teksti temaatikaga ei haaku. Kui aga üritada otsida seoseid sissejuhatava ja kokkuvõtva lõigu vahel, siis ühe seose võib tõesti leida. Sissejuhatava lõigu 4. lause reemale (*kes on süüdi*) saame viimases lauses lõpuks vastuse – *süüdi on inimene ise*. Süüdi olemise teemat pole terves tekstis rohkem analüüsitud, seega teksti teema kulgu silmas pidades on see kõrvalekaldumine teksti temaatikast.

Sellise ebajärjekindlate seoste esitamise ja temaatilise arenguga teksti on raske lugeda ja mõista. Kirjutaja on korduvalt infot ebaloogiliselt esitanud, toonud ootamatult sisse uusi teemasid, mis eelnevaga ei haaku, ja loonud tekstiloogetika seisukohast valesid seoseid.

Analüüsitud kirjandite teema oli “Paremasse homsesse viivad meid ...”. 25 selleteemalise kirjandi pealkirja ja sissejuhatuse teema-reema suhteid uurides leidsin vaid 2 kirjandit, kus pealkirja reema kordub sissejuhatava lõigu lõpus ja saab järgmise lõigu teemaks. Siin näide sellise kirjandi avalõigust, mille pealkirjaks oli “Paremasse homsesse viivad meid eneseusk ja eneseteostus”

1. Kõik inimesed usuvad paremasse tulevikku, aga paljud ei tea, kuidas sinna saada ning mida sinna jõudmiseks teha. 2. Mina arvan, et paremasse homsesse viivad meid eneseusk ja eneseteostus.

Pealkirja reema on *enesesk ja eneseteostus* ja ka kirjandi avalõigu reema on sama. Järgmise lõigu esimese lause teemaks valib autor avalõigu viimase lause reema – *enesesk ja eneseteostuse*.

Enesesk ja eneseteostus on kaks väga tähtsat tegurit inimese elus.

Tekst järgib teema – reema suhteid. Seosed on loogilised ja tekst sidus. Kogu kirjandit temaatilisest aspektist analüüsites on autor teinud õigeid valikuid ja jõudnud lõpulõiguse väiteni:

Et luua paremat homset, tuleb uskuda endasse ja oma põhimõttesse ja tuleb oma mõtted teostada.

Kirjand on oma temaatiliselt arengult selge ja teksti ülesehituse loogikat järgiv.

Paraku 2 sidusa teksti kõrval on 23 sellist, kus teema–reema suhteid pole järgitud ja eksitakse infoedastuse loogika vastu. Enamik kirjandikirjutajaid toob lausete või lõikude teemadena sisse uut materjali, lähtumata sellest, et teema peaks esitama tuntut. Teksti algus määrab selle, mis on teksti läbiv peateema ja teemade vaheldumisest ilmneb, kui loogiliselt autor oma teksti üles ehitada oskab (Wehrlich 1976: 39–41). Tervikteksti loomise oskus on võime seoseid luua ja neid tekstis loogiliselt esitada. Paljudel noortel kirjutajatel on sidusa teksti koostamine raske ülesanne. Riigikirjandite parandajad pole tekstiloogika puudustele kirjandites tähelepanu juhtinud ega neid vigadeks märkinud. Seda ongi üsna keeruline teha, sest puudub märgisüsteem sidusvigade tähistamiseks. Kui vigu on märgitud, siis neid on peetud stiilivigadeks, ometi on need eksimused tekstisisiduse ja info edastamise loogika vastu.

KIRJANDUS

- Dijk, T. van 1985.** From Structural to Functional Analysis. Handbook of Discourse Analysis. Volume 2. London: Academic Press.
- Enkvist, N.E. 1975.** Tekstilingvistikan peruskäsitteitä. Jyväskylä
- EKG 1993 = Erelt, M., Kasik, R., Metslang, H., Rajandi, H., Ross, K., Saari, H., Tael, K., Vare, S.** Eesti keele grammatika. II. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut.
- Fairglough, N. 1992.** Discourse and Social Change. London: Polity Press.
- Hakulinen, A. 2001.** Huomatuksia temaatikasta, topiikista ja typologiasta. – Lukemisto. Helsinki.
- Halliday, M.A.K., Hasan R 1976.** Cohesion in English. London
- Hennoste, T 1986.** Tekstigrammatikast tekstiteooriani. – Keel ja Kirjandus 1, 26–34.
- Hiidenmaa, P. 2000.** Lingvistinen tekstitutkimus. – K. Sajavaara, A. Piirainen-Marsh (toim.), Kieli, diskurssi & yhteisö. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Kauppinen, A., Laurinen, L. 1987.** Tekstioppi – johdatus ajattelun

ja kielen yhteistyöhön. Vaasa.

Metslang, H. 1978. Keeleüksuse infostruktuur. - Keel ja Kirjandus 7, 410–418.

Luukka, M-R. 2000. Näkökulma luo kohteen: diskurssitutkimuksen taustaoletukset. – K. Sajavaara, A. Piirainen-Marsh (toim.), Kieli, diskurssi & yhteisö. Soveltavan kielitutkimuksen keskus. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Rätsep, H. 1978. Eesti lihtlause tüübid. Tallinn.

Titscher, S, Meyer, M, Wodak, R, Vetter, E. 2000 Methods of Text and Discourse Analysis. London: Sage Publications.

Tael, K. 1988. Infostruktuur ja lause liigendus. Keel ja Kirjandus 3, 133–143.

Wehrlich, E. 1976. A Text Grammar of English. Heidelberg: Quelle & Meyer.